

4. Мицкан Т., Мицкан Б. Психодіагностика у спорті. Івано-Франківськ. Видавець Кушнір Г.М.; 2020.323с.

Наумчук В. І. <https://orcid.org/0000-0002-2919-0720>

ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНИХ ТА РУХЛИВИХ ІГОР У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

Анотація. У публікації з'ясовуються перспективи використання педагогічних можливостей спортивних та рухливих ігор у контексті вимог концепції Нової української школи, аналізується зміст чинних навчальних програм з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти щодо визначення основних можливих причин зниження ефективності цього цілеспрямованого процесу.

Ключові слова: спортивні та рухливі ігри, навчальні програми, фізична культура і спорт, варіативні модулі.

Abstract. The publication clarifies the prospects of using the pedagogical potential of sports and mobile games in the context of the concept of the New Ukrainian School, analyzes the content of current physical education curricula for secondary schools to determine the main possible reasons for reducing the effectiveness of this purposeful process.

Keywords: sports and mobile games, curricula, physical culture and sports, variable modules.

Актуальність теми дослідження. Суспільно-економічний розвиток суспільства, його культурно-духовне надбання все більше визначаються ступенем розкриття та ефективністю використання індивідуальних здібностей кожної людини. Переосмислення значення і ролі особистості у світотворенні, бачення ідеалу освіченості людини, висування нових вимог до якості людського капіталу відповідно до сучасних трансформацій та викликів виступають головною тенденцією соціального прогресу і обумовлюють постійне вдосконалення вітчизняної системи освіти.

Сучасна парадигма освіти розглядає навколишній світ не як сталу, гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності. Відповідно моделю особистості, що представлена в концепції Нової української школи, визначено

активну, творчу, інноваційну людину, яка є патріотом України і здатна забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх упродовж усього життя. Тому сьогодні вже недостатньо дати дитині знання. Важливо ще навчити користуватися ними. При цьому знання і вміння, які взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, мають формувати його життєві компетентності, що потрібні для успішної самореалізації у різних сферах життєдіяльності і, зокрема, у фізичній культурі та спорті [7].

Необхідні умови для формування самостійної творчої особистості з високими духовними цінностями, власним світорозумінням і світосприйняттям, спроможної ефективно діяти відповідно до суспільних та особистих запитів та потреб можна забезпечити за допомогою ігрового феномена. Адже гра, як прояв ігрової діяльності, є структурною моделлю поведінки особистості, за допомогою якої вона оволодіває навколишньою дійсністю і готується до її перетворення [1, 2, 8].

У науково-освітньому просторі спортивні та рухливі ігри розглядаються як універсальний чинник всебічного й гармонійного розвитку особистості, а їх цінність визначається можливістю активного та одночасного впливу на психофізіологічну і моторну сфери людини [6]. Педагогічні можливості ігор пов'язуються з духовно-моральним та фізичним удосконаленням особистості, формуванням у неї гуманістичних настанов і ціннісних орієнтирів. Подальший пошук шляхів реалізації потенціалу спортивних ігор у різних ланках системи освіти обумовлює необхідність їх всебічного пізнання як дієвого інструменту педагогічного впливу [4].

Мета дослідження – з'ясувати перспективи використання педагогічних можливостей спортивних та рухливих ігор у контексті вимог концепції Нової української школи, а також визначити основні можливі причини зниження ефективності цього цілеспрямованого процесу.

Результати досліджень. Метою фізкультурної освітньої галузі для першого рівня повної загальної середньої освіти є «формування в учня / учениці стійкої мотивації до занять фізичною культурою і спортом та життєво необхідних рухових умінь і навичок для збереження власного здоров'я, розширення функціональних можливостей організму» [9; 57]. Досягнення мети і вирішення головних завдань вказаної галузі передбачає широке використання у початковій школі потенціалу гри, як важливого та невід'ємного чинника розвитку особистості молодшого школяра.

Однією із трьох змістових ліній освітньої програми визначається «Ігрова та змагальна діяльність учнів», яка безпосередньо пов'язана з опануванням рухливих ігор і естафет. Необхідність її використання обґрунтовується тим, що гра у її різноманітних проявах задовольняє потребу в руховій активності та сприяє формуванню комунікативних здібностей учнів початкової школи. Варто додати, що ігрова діяльність обумовлює послідовність дошкільного і шкільного періодів розвитку дитини, забезпечуючи безперервність та наступність педагогічного процесу [5]. Вона дозволяє уникнути різких змін при переході до навчальної діяльності, оскільки виступає для молодшого школяра знайомим і доступним способом пізнання навколишньої дійсності і має своє внутрішнє продовження у навчанні та праці.

Реалізація у 3-4 класах змістової лінії «Ігрова та змагальна діяльність» передбачає «виховання в молодших школярів ініціативності, активності та відповідальності у процесі рухливих і спортивних ігор за спрощеними правилами; забезпечення усвідомлення важливості співпраці під час ігрових ситуацій; формування уміння боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю сприймати поразку, контролювати свої емоції, організовувати свій час і мобілізувати ресурси, оцінювати власні можливості в процесі ігрової та змагальної діяльності, виконувати різні ролі в ігрових ситуаціях, відповідати за власні рішення, користуватися власними перевагами і визнавати недоліки в тактичних діях у різних видах спорту, планувати та реалізувати спортивні проекти (турніри, змагання тощо); формування в молодших школярів умінь і навичок виконання естафет» [10; 87].

Зміст навчання учнів 3 класу передбачає вивчення техніки і тактики баскетболу та футболу, а в 4 класі – навчальний матеріал із зазначених спортивних ігор поповнюють ще елементи гандболу й волейболу.

Провідне значення спортивних та рухливих ігор у реалізації завдань освітньої галузі «Фізична культура» підкреслює сам факт їх включення у всі, без винятку, змістові лінії. Так, очікуваними результатами навчання здобувачів початкової освіти елементам баскетболу, що представлені у змістовій лінії «Рухова діяльність» є «ловіння і передачі м'яча двома руками від грудей на місці та в русі (у парах, трійках, колонах); ловіння і передачі м'яча однією рукою від плеча; ведення м'яча правою і лівою рукою із зміною напрямку, швидкості, висоти відскоку, з обведенням стійок; кидки м'яча у кошик з близьких та середніх дистанцій однією рукою від плеча» [10; 90], а

змістова лінія «Турбота про стан здоров'я та безпеку» передбачає використання рухливих народних ігор, естафет та іншого ігрового матеріалу.

Ігрова діяльність виступає також одним із пріоритетів змісту і структури модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. Так, із 44 варіативних модулів програми 30 є ігровими [3]. Їх зміст становлять власне спортивні ігри, різновиди ігор або він визначається специфікою ігрової діяльності. Доволі значна кількість і широке представництво ігор є позитивним. Необхідно відзначити й різноманітність ігрових засобів, що певним чином сприяє вирішенню завдань фізкультурної освітньої галузі на цьому етапі і дозволяє зробити гнучкішим навчально-виховний процес.

Разом з тим, аналіз змісту пропонованих ігрових варіативних модулів свідчить про недосконалість їх переліку, що може негативно позначатися на ефективності вирішення завдань освітньої галузі. Зокрема, більшість нових ігор не відображає пріоритети вітчизняної шкільної освіти і не враховує досвід та надбання попередніх поколінь, оскільки вони запозичені із зовні без урахування національних особливостей і не адаптовані до них. Не достатньо розробленим є термінологічний апарат окремих різновидів ігор, що унеможлиблює належну постановку навчальних (освітніх) завдань занять спортивними і рухливими іграми. Це означає, що, насамперед, в урочних формах занять дидактична складова значною мірою нівелюватиметься. Адже за допомогою загальновизнаних й усталених термінів та понять забезпечуються чіткість, конкретність, лаконічність, реальність педагогічних завдань, які стають зрозумілими кожному суб'єкту навчально-виховного процесу.

Виходимо з того, що при всій універсальності кожного ігрового варіативного модулю педагогічний потенціал класичних (базових) спортивних ігор апіорі незрівнянно більше, ніж у пропонованих програмою нових ігрових форм. Тому зовсім незрозумілим є рішення щодо виведення зі змісту модельної навчальної програми для учнів основної школи футболу – найпопулярнішої та найулюбленішої, без перебільшення, спортивної гри всіх часів і народів! І якщо навчальною програмою для учнів початкової школи передбачено вивчення конкретних елементів техніки і тактики цієї спортивної гри, то для школярів середнього шкільного віку зустріч з футболем відбуватиметься будь-де, окрім навчального закладу. Зазначимо, що таким чином, як мінімум, порушуються

загальнодидактичні принципи – системності та послідовності навчання; міцності і прогресування; єдності освітніх, розвивальних та виховних функцій навчання, а також специфічні принципи фізичного виховання, а саме безперервності; вікової адекватності напрямків фізичного виховання. Нагадаємо, що свого часу, саме завдяки футболу було збільшено тижневу кількість уроків фізичної культури, що уможливило розв'язання низки стратегічних завдань. Сьогодні альтернативою футболу, його заміником постають такі варіативні модулі, як «Панна (вуличний футбол)» та «Футзал». Вважаємо, що ці ігри доцільно розглядати підготовчими, підвідними до вивчення футболу. Більше того, зміст «Панни (вуличного футболу)» є за своєю сутністю лише одним із елементів техніки футболу або індивідуальною тактичною дією. У цьому контексті необхідно підкреслити, що основу доволі значної кількості варіативних модулів складають ігри, які передбачають участь незначного числа гравців (2-4 учасника). Тому їх використання може бути доцільним найімовірніше в умовах функціонування малокомплектної школи.

Надмірне й невпорядковане збільшення ігрових варіативних модулів «розмиває» можливості базових ігрових видів спорту – баскетболу, волейболу, гандболу та футболу, обмежує їх педагогічний потенціал. Оскільки вимогами програми передбачено реалізацію 12-16 варіативних модулів упродовж навчального року, то на вивчення кожного із них відводиться від 6,5 до 8,5 навчальних годин. Цікаво, яка методика спроможна забезпечити у таких часових межах формування рухового уміння чи навички? За таких умов повноцінно провести можна лише ознайомлювальний курс, а ось належне опанування навчального матеріалу залишається сумнівним.

Збільшення числа ігрових варіативних модулів у модельній навчальній програмі «Фізична культура. 5-6 класи» недостатньо враховує національні та регіональні традиції фізичної культури і спорту, а також стан матеріально-технічного забезпечення цієї освітньої галузі в загальноосвітніх навчальних закладах України. Так, критеріями відбору варіативних модулів визначено такі положення програми, як: «наявність матеріально-технічної бази, регіональні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів» [3; 5]. Перспективу дотримання зазначених критеріїв можна охарактеризувати передбачуваними відповідями на низку доволі простих питань, а саме:

- Чи спроможний загальноосвітній навчальний заклад забезпечити для різного контингенту учнів належну

матеріально-технічну базу для реалізації щонайменше 12 варіативних модулів?

- Як враховуються регіональні традиції, наприклад, Закарпаття, Полісся чи Слобожанщини, якщо у програмі відсутня спортивна гра – футбол?

- Чи відповідає рівень професійно-ігрової готовності учителів фізичної культури вимогам пропонованої навчальної програми?

Потребує додаткових роз'яснень і ситуація з рухливими іграми. Зокрема, зміст однойменного варіативного модулю включає «стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності» [3; 151], ототожнюючи таким чином власне рухливі ігри з фізичними вправами. Окрім того, варіативний модуль «Рухливі ігри» передбачає використання сюжетно-рольових та імітаційних ігор, що більше відповідає віковим особливостям учнів початкової, а не основної школи.

Одночасно з усуненням вказаних недоліків пропонуємо удосконалити зміст навчальних програм щодо використання варіативних ігрових модулів через визначення їх оптимального складу з групуванням навколо базових спортивних ігор – футболу, баскетболу, волейболу, гандболу, а також рухливих ігор. Таке упорядкування може здійснюватися на основі споріднених і тих рухових дій, що визначають специфіку конкретної спортивної гри. Наприклад, склад групи з базовою спортивною грою «Баскетбол» може охоплювати власне цей ігровий вид спорту, а також такі варіативні модулі, як «Баскетбол 3х3» і «Корфбол», а група зі спортивною грою «Волейбол» включатиме «Пляжний волейбол» та «Фістбол». При цьому вважаємо за доцільне враховувати не тільки стан матеріально-технічної бази, а й сенситивні періоди формування рухових дій та виховання основних фізичних якостей.

Висновки.

Становлення та розвиток особистості в ігровій діяльності постає, з одного боку, як особиста проблема школяра, а з іншого, – як одна із цілей концепції Нової української школи. Такий підхід знаходить своє відображення й у чинних навчальних програмах з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти. Реалізація їх змісту з урахуванням вищевказаних зауважень та пропозицій уможливить, на нашу думку, перетворення гри з моноректорного чинника педагогічного впливу на комплексний, що, у підсумку, сприятиме досягненню поставлених цілей.

Серед причин, що знижують ефективність використання спортивних та рухливих ігор у загальноосвітніх школах України найвагомішими є такі, як:

- недосконалість інструктивно-методичних матеріалів та навчальної документації, що регламентують діяльність учителів фізичної культури;
- недостатнє фінансування загальноосвітніх навчальних закладів та матеріально-технічне забезпечення фізичного виховання школярів;
- неготовність певної частини учителів фізичної культури до комплексної реалізації педагогічних можливостей ігор;
- обмеженість практичного використання потенціалу спортивних та рухливих ігор при розумінні їх ролі і значення для всебічного й гармонійного розвитку особистості.

Список літератури.

1. Виготський Л. С. (2005). Психологія розвитку людини. <http://medbib.in.ua/psihologiya-razvitiya-cheloveka.html>
2. Леонтьєв О. М. (1974). Діяльність. Свідомість. Особистість. <http://www.psy.msu.ru/people/leontiev/dsl/index.html>
3. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. (2021). <https://inlnk.ru/ELGZA>
4. Naumchuk V. I. (2019). Characterization of the Four-Stage Structure of the Process of Learning Motor Actions in Sports Games. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, 7(4), 81 - 88. DOI: 10.13189/saj.2019.070403.
5. Наумчук В. І. (2008). Рухливі ігри у гендерному вихованні молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 6, 15-20.
6. Наумчук В. І. (2017). Теоретико-методичні основи навчання спортивним іграм. Тернопіль: Астон.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://inlnk.ru/849I2>
8. Рубінштейн С. Л. (2000). Основи загальної психології. <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. (2019). <https://inlnk.ru/Jj1YB>
10. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. (2019). <https://inlnk.ru/Jj1YB>